

KÖNYVISMERTETÉS

Bertalan Péter: *A pálos rend és az állambiztonság küzdelme. Hálózatok szorításában.* Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2015, 267 o.

Amikor a szerző átnyújtotta számomra a most ismertetésre kerülő kötetet, figyelmeztetett, hogy valódi horrort fogok olvasni. Ezt a figyelmeztetést természetesen pusztán szellemes túlzásként értékeltem, és nem vettem komolyan. A könyv olvasásakor azonban rá kellett ébrednem, hogy ez a műfaji meghatározás nem is áll messze valóságtól.

Bertalan Péter *A pálos rend és az állambiztonság küzdelme* című könyve annak történetét tárja fel, ahogyan a pártállam szétzúzta (azt hiszem, ez a kifejezés egyáltalán nem túl erős) a pálos szerzetesrendet. A rend elleni offenzíva legfőbb eleme a P. Vezér Ferenc elleni per volt. Ennek jelentőségét tovább növeli, hogy P. Vezér pere részét képezte a magyar katolikus egyház megrokkantását célzó legnagyobb koncepciós persorozatnak, Grösz József és társai perének. A pálos rend elleni állami fellépés történetéből ezért a szerző főként P. Vezér Ferenc perével foglalkozik, s ez adja a mű központi témáját.

1944–1945 fordulóján járunk. A front éppen átvonult a kiskunsági tanyavilágban található Pálösszentkúton. Az elszórt tanyák lakói ki vannak téve a szovjet katonák garázdálkodásának. A fosztogatás és a nemi erőszak mellett kivégzésekre is sor kerül. Életük és vagyonuk jogos védelmére a helyiek polgárőrséget szerveznek. A polgárőrség vezetését – alkalmasabb személy híján – a pálosszentkúti rendház főnöke, P. Vezér Ferenc vállalja el. A pálosok békeidőben is a tanyasi lakosság istápolói voltak, ezért P. Vezér ebben az anarchikus helyzetben is kötelességének érzi felkarolni a helyieket, és a polgárőrség élére áll. A polgárőrök fegyverrel igyekeznek megvédeni életüket és javaikat, s ennek során néhány szovjet katona meghal. 1945 tavaszán a helyzet konszolidálódásával a polgárőrség feloszlik, fegyvereiket beszolgáltatják. Ám a kommunista párt helyi potentátjai politikai tőkét kívánván kovácsolni a szovjet katonák halálából és egy egyházi személynek az abban való részvételéből, vizsgálatot kezdeményeznek az ügyben. P. Vezér Ferenc és más volt polgárőrök ellen 1945 nyarán eljárás indul, ám mivel nem sikerül bizonyítani bűnösségüket, és mivel a szovjet katonai parancsnokságnak sem érdeke, hogy kiderüljön, hogy egyes katonái nem éppen hősi körülmények közt, hanem garázdálkodás közben lelték halálukat, ezért felmentik őket. Hat évvel az események után, 1951-ben azonban – megint csak politikai tőkekovácsolás céljából – újra előveszik az ügyet. A szovjet katonák meggyilkolásának gyanújába keveredett pálos szerzetes, P. Vezér Ferenc ugyanis jól felhasználható sakkfigurává válik az egyház elleni mostre perben, a Grösz-perben, mivel személye példázza az egyház romlottságát és veszélyességét.

Bár a könyv lapjain eddig is sok vér folyt, itt kezdődnek azok a részek, amelyek tényleg csak erős idegzetűeknek valók. P. Vezér Ferenc őrizetének, kihallgatásának és perének története olyannyira felkavaró, hogy nehéz érzelmi felindultság nélkül olvasni – függetlenül attól, hogy ki milyen véleménnyel van az egyházzal, vagy éppen arról, hogy 1945 felszabadulás vagy megszállás volt-e. Nem éppen szokványos az efféle hatás egy tudományos műtől. Ám, ahogyan a közhelynek számító mondás tartja, a

történelem néha nagyobb drámákat produkál, mint amit az írók kigondolni képesek. Nem mintha a szerző tudatosan törekedne erre a drámai hatásra. Éppen ellenkezőleg: Bertalan Péter mindvégig dícséretes távolságtartással mutat be egy olyan történelmi eseményt, amelybe egyébként nagyon könnyű érzelmileg és erkölcsileg bevonódni. Sőt sokszor nem is a szerző beszél, hanem a korabeli dokumentumokat beszélteti. A dramatizálásnak ez a tudatos kerülése teszi igazán drámaivá a művet.

Az előregyártott kihallgatási jegyzőkönyvek és vádiratok egyre hihetlenebb bűncselekményekkel vádolják P. Vezér Ferencet és társait. Mindezeket eredetiben olvashatjuk azon az ÁVH-s bikkfanyelven, amelynek groteszsége csak még szürrealisabbá teszi a történetet. Azonban Bertalan Péter nem elégszik meg a dokumentumok közlésével, hanem azok mögé is néz. Felteszi azt a kérdést, hogy hogyan történhetett meg, hogy a szilárd jellem hírében álló P. Vezér beismerte a nyilvánvalóan képtelen vádakat. Az államvédelmi iratok csak szüksézávan beszélnek arról, mi minden történt P. Vezérral őrizete idején. Bertalan Péter ezért felhasználja a pszichológia eredményeit (ezt a módszertani innovációt más történészek számára is követendő példának tartom), hogy rekonstruálja, mi minden mehetett végbe ezen idő alatt P. Vezér pszichéjében. Ezek a könyv legsötétebb, legkomorabb lapjai, melyeken az tárul elénk, hogy durva eszközök vagy épp kifinomult praktikák alkalmazása révén egy szabad akarattal rendelkező emberi személy miként deformálódik akarattalan bábbá.

P. Vezér Ferencet az ellene felhozott vádpontokban a bíróság bűnösnek találta, és halálra ítélte, amelyet 1951. augusztus 3-án – alig egy hónappal az ítélethozatal után – végre is hajtottak. A nagy tragédiák rendszerint véráldozattal végződnek. S valóban van valami macbethi abban, ahogy egy kormányzat egyre több és egyre ésszerűtlenebb véráldozatot követel, hogy saját, igencsak megkérdőjelezhető hatalmát körülbástyázza.

Somodi Imre

Bertalan Péter: *Az Opus Deitől a Provida Materig. Állambiztonsági hálózatok és egyházi kisközösségek.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016, 195 o.

A szocialista korszak egyháztörténetének elismert kutatója, Bertalan Péter legújabb könyve címe szerint az állambiztonsági szervezetek és az egyházi kisközösségek küzdelméről szól. A kötet azonban jóval többet tartalmaz, mint amire a cím következtetni enged. Többről van itt szó, mint egy történelmi mikrokatatás eredményeinek prezentálásáról. (Nem mintha egy történelmi mikrokatatás nem lenne már önmagában is értékes.) Bertalan Péter könyvének legnagyobb értékét az adja, hogy az egy kísérlet.

Egy innovatív kísérlet arra, hogy egymástól különböző történelemszemléleteket és történészi attitűdöket kapcsoljon össze. A könyvön két markánsan elkülönülő szál fut végig, melyek olyannyira eltérőek, hogy az olvasónak az bosszantó érzése támadhat, hogy két különböző könyvet olvas egy kötetben belül. Ám a könyv végére érve a szálak egymásba szövődnek, és kialakul a szöveg *hálózata*. Az egyik szál egy történelmi alapkatatás, amely a szocialista korszak egyháztörténetének egy kevésbé ismert fejezetét, a katolikus egyházi kisközösségek megszerveződését és az állambiztonságiak ellenük folytatott küzdelmét tárja fel. A másik szál globális, világtörténelmi szinten elemzi a katolikus egyház történetét. A két eltérő téma eltérő megközelítés- és tárgyalásmódot is kíván. Az egyházi kisközösségek története elsődleges, levéltári forrásokon

alapszik, és leíró módon kerül bemutatásra. A katolikus egyház globális történetére másodlagos források alapján, különböző történészek munkáinak felhasználásával reflektál a szerző; ebben az esetben tehát az értelmező jelleg domborodik ki. Aki a történettudományban valamennyire is jártas, ezen a ponton okkal lehet szkeptikus: hogyan férhetnek meg egy kötetben leíró mikrokatatások és globális történelemértelmezések? Mi lehet az a kohéziós erő, amely képes összekötni, összekapcsolni ezeket?

Nem más, mint a hálózatelmélet. A globális és lokális történelmet a hálózatok kapcsolják össze, melyek mindkét szinten jelen vannak. A katolikus egyház egyszerre globális és lokális hálózat. Bertalan Péter könyvében azt mutatja be, hogy ez a két hálózati szint milyen kölcsönhatásban van egymással, az egyik megváltozása hogyan gyakorol hatást a másikra. A katolikus egyház történetében drasztikus változást hozott az 1945-ös év. Ettől kezdve két rivális hálózat feszült egymásnak globális és lokális szinten egyaránt: a katolikus egyház és a szocialista rendszer. Az új kihívások hálózatrendszerének megváltoztatására kényszerítették az egyházat mind makro-, mind mikroszinten. Előbbi a II. vatikáni zsinatban, utóbbi a *Provida Mater* pápai konstitúció alapján született egyházi kisközösségekben manifesztálódott. Bertalan Péter érdeme, hogy művében egyháztörténeti jelentőségének megfelelően mutatja be ezt a kevésbé ismert pápai dokumentumot, illetve aprólékos kutatómunkával feltárja, hogy hogyan zajlott Magyarországon a *Provida Mater* által szorgalmazott egyházi közösség-szervezés, és azt hogyan próbálta akadályozni a pártállam. Azonban nem csak a globális folyamatok hatnak a lokális folyamatokra, hanem ez igaz fordítva is. Bertalan Péter ezt egyértelműen igazolja annak bemutatásával, hogy a pártállamnak az egyházi közösség-szervezéssel szembeni kemény fellépése vagy – ritkábban tapasztalható – engedékenységé miként befolyásolta a magyar–vatikáni viszony alakulását. Márpedig – és a szerző ezt is bizonyítja – ez a viszony ebben a korban jelentőségében jóval túlmutatott a Magyar Népköztársaság és a Szentszék diplomáciai kapcsolatain. Magyarországnak mint szocialista mintaállamnak az egyházhoz fűződő kapcsolata imázsteremtő vagy -romboló hatással volt az egész keleti blokkra vonatkozóan. Másrészt a magyar–vatikáni kapcsolatok viszonylagos kiegyensúlyozottsága ideális feltételeket teremtett a szocialista országok hírszerző szerveinek az egyházzal szembeni kémkedésre. A Magyar Népköztársaság és a Szentszék kapcsolatai – amelynek milyenségére markánsan rányomta bélyegét az egyházi kisközösségek magyarországi üldözése – valójában tehát egyben a szocialista világrendszer és az egyetemes egyház kapcsolatait is jelentették. A globális és lokális hálózatok szálai tehát összeérnek és kibogozhatatlanul összekapcsolódnak.

Bertalan Péter egy konkrét történelmi példán – az egyházi kisközösségek magyarországi szervezésén – keresztül bemutatja, hogy mikrostruktúrák és makrostruktúrák, lokális történelmi folyamatok és globális történelmi folyamatok miként vannak egymással kölcsönhatásban. A szerző azon nyaktörő kísérlete, hogy egy műben egyesítsen történelmi alapkutatásokat és nagyívű történelemértelmezéseket, tehát indokoltnak és sikeresnek tekinthető.

Somodi Imre